

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วัฒนธรรม เป็นระบบคิดซึ่งเป็นตัวกำหนดความสัมพันธ์สามชุด คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ หนึ่งความสัมพันธ์สามชุดนี้มีได้กำเนิด ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงอิสระจากกัน แต่สัมพันธ์กันมีอิทธิพลกำหนดซึ่งกันและกันโดยตลอด นอกจากนั้นความสัมพันธ์ทั้งสามชุดยังเป็นตัวกำหนดแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ของมนุษย์ด้วย (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2537)

วัฒนธรรมพื้นบ้าน เป็นแบบอย่างวิถีชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งประกอบด้วย วัตถุ อุปกรณ์ วิธีการ แบบอย่างการกระทำ และความคิด ความเชื่อ ค่านิยม ที่ชาวบ้านยึดถือ และร่วมใช้สืบทอดกันมาเป็นประเพณีที่มีมาก่อนปัจจุบัน และเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นลักษณะเฉพาะของชุมชนชาวบ้าน (พัทยา สายหู, 2531) วัฒนธรรมพื้นบ้านมีความสำคัญในการกำหนดแนวทางในการดำเนินชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นให้เป็นไปอย่างถูกต้องและก่อให้เกิดความภูมิใจในท้องถิ่น แสดงให้เห็นถึงความเจริญและเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ตลอดจนความเป็นเอกลักษณ์ของชาติและความสามารถในการนำสิ่งแวดลอมในธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม วัฒนธรรมพื้นบ้านจึงเป็นองค์รวมแห่งวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของคนในท้องถิ่น

วัฒนธรรมพื้นบ้านอีสานมีความเป็นอิสระ เป็นตัวของตัวเอง เน้นอุดมการณ์แห่งความเป็นพี่น้อง ความสัมพันธ์หลักของชุมชนเป็นความสัมพันธ์ในระบบเครือญาตินับถือสายโลหิต ความขัดแย้งทางสังคมมีน้อย ในชุมชนมีการพึ่งพาและเอื้ออาทรต่อกัน และยังคงรักษาขนบธรรมเนียม ประเพณีของท้องถิ่น ที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อดิน น้ำ และต้นไม้ อันเป็นความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างชาวบ้านกับสิ่งแวดล้อม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, 2537)

คนอีสานมีสำนึกแน่นแฟ้นอยู่กับสังคมเครือญาติผู้จำเริญรอยตามวิถีชีวิตชาวนามีฤดูกาลของธรรมชาติในรอบปีเป็นตัวกำหนดการประกอบพิธีกรรม อีกทั้งฤดูกาลแห่งการผลิต การบริโภค ก็ได้รับการจัดวางให้ประสานสอดคล้องกับวันสำคัญของพุทธศาสนาและความสำคัญของสังคมโคตรวงศ์อย่างแนบเนียน แยกจากกันไม่ได้ ความผสมกลมกลืนทางโครงสร้าง และรูปแบบกำหนดไว้อย่างสอดคล้องกับการหมุนเวียนของธรรมชาติ เป็นวัตรปฏิบัติตามปฏิทินทั้งปี จึงเป็นประเพณีธรรมนุษยชาติที่มีพลังอำนาจให้คนที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้นจัดการกิจของตน ครอบครัว และชุมชนได้อย่างลงตัว (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2544)

ฐานของวัฒนธรรม แยกได้ 3 ระดับ คือระดับที่เป็นฐานรากสุด ได้แก่ **สัญธรรม** ซึ่งเป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติเป็นภาวะของธรรมชาติ สัญธรรมนี้เป็นฐานเริ่มต้นที่รองรับวัฒนธรรมไว้ ต่อมา คือ **จริยธรรม** ได้แก่ข้อผูกพันที่โยงสัญธรรมนั้นเข้ากับชีวิตและสังคมของมนุษย์ จากนั้นจึงมาถึง **วัฒนธรรม** อันเป็นรูปแบบการปฏิบัติตามจริยธรรมที่ปรากฏในวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ธรรมสามอย่างนี้เป็นความเข้าใจเบื้องต้น ถ้ามีความเข้าใจนี้แล้วก็จะสามารถนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องได้ (พระธรรมปิฎก, 2537) การทำความเข้าใจ หรือการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมนั้นต้องใช้การคิดอย่างถี่ถ้วนเพื่อให้เข้าถึงสัญธรรม คือใช้หลักของโยนิโสมนสิการเพื่อจะทำให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมในการที่จะนำมาปรับใช้ได้อย่างมีคุณค่า

โยนิโสมนสิการ เป็นการใช้ความคิดอย่างถูกวิธีความรู้จักคิดเป็น คือ ทำใจโดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย วิธีการคิดแบบแยบคายประกอบด้วย การสืบสาวเหตุปัจจัย การคิดแบบวิภาษวาท การคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ การคิดแบบสามัญลักษณะ การคิดแบบอรรถสัมพันธ์ การคิดแบบอริยสัจจ์ การคิดแบบคุณค่าแท้คุณค่าเทียม การคิดแบบคุณโทษและทางออก การคิดแบบใช้อุปมาอุปไมยปลุกเร้าคุณธรรมและการคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน(สุมน อมรวิวัฒน์ ,2542)

วัฒนธรรมเป็นพลังผลักดันชุมชนที่สำคัญ เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาเอง การที่จะพัฒนาชุมชนในทุกด้านให้ประสบผลสำเร็จนั้น นักพัฒนาต้องทำความเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ทำความเข้าใจวัฒนธรรมชุมชนแล้วร่วมเชื่อมต่อ สร้างสรรค์ มุ่งการพัฒนา โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะสร้างความเติบโตจากภายในด้วยตนเองที่ละน้อย จากรากฐานที่ค่อยๆ ก่อร่างขึ้นอย่างแข็งแกร่งมั่นคง เน้นการพัฒนาในแนววัฒนธรรม (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และคณะ, 2541) การปฏิรูปการศึกษาในฐานะที่เป็นแนวทางใหม่แห่งการพัฒนาค้น จึงต้องเชื่อมประสานกับระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน แล้วร่วมเสริมสร้างพลังแห่งการพัฒนาจากระดับรากหญ้า อันจะก่อให้เกิดการพัฒนาที่สมดุลและยั่งยืน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นแสดงให้เห็นถึงศักยภาพของชาวบ้านและชุมชนในการปรับใช้ วัฒนธรรมเป็นกระบวนการที่เชื่อมโยงระหว่างอดีตกับปัจจุบันผ่านคุณค่าดั้งเดิมของชุมชน กระบวนการปรับใช้วัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาบนพื้นฐานภูมิปัญญาชาวบ้าน ปรากฏให้เห็น ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน กระบวนการนี้สามารถสังเกต ศึกษาผ่านชีวิตของ **ผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชน** บุคคลคนเหล่านี้ได้สร้างระบบคิดที่เปิดโอกาสให้ **"คุณค่า"** และ **"มูลค่า"** ผสานกันอย่างลงตัว (วิจิต นันทสุวรรณ และจำนงค์ แรกพินิจ, 2541) ผู้ทรงภูมิปัญญาในฐานะผู้สืบสานวัฒนธรรมและครูในฐานะผู้ให้การศึกษา

แก่เด็กและเยาวชน จึงเป็นบุคคลที่มีบทบาทอย่างยิ่งในการที่นำวัฒนธรรมมาปรับใช้อย่างรู้
แก่นสารเพื่อพัฒนาการศึกษาของชุมชน

ผู้ทรงภูมิปัญญา (Living Human Treasures) เป็นผู้ที่ใช้ทักษะและเทคนิคในการคิด
นำสิ่งที่ดำเนินอยู่ในชีวิตประจำวัน มารังสรรค์ให้เป็นผลงานที่เปี่ยมด้วยศิลปะอันวิจิตรบรรจง
ผู้ทรงภูมิปัญญา นอกจากจะเป็นผู้ที่มีทั้งความรู้ความสามารถแล้ว จะต้องเป็นคนดีมีคุณธรรม
ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ของตนอย่างต่อเนื่อง เป็นผู้นำท้องถิ่น เป็นผู้สนใจปัญหาของท้องถิ่น
เป็นผู้ขยันหมั่นเพียร เป็นนักปกครองและสานประโยชน์ของท้องถิ่นมีความสามารถในการถ่าย
ทอดความรู้ และเป็นผู้ที่มีคูครองหรือบริวารดี (UNESCO, 1994 อ้างถึงใน สำนักงานคณะ-
กรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541) เป็นคนดี ตั้งมั่นในศีลธรรม มีธรรมชาติของความรักความเมตตา
อุทิศตนแบ่งปันภูมิรู้และประสบการณ์เป็นผู้นำด้านความคิดและกิจกรรมในการพึ่งพาตนเองและ
พึ่งพากันเองได้ในชุมชน เป็นผู้มีสุขทั้งทางกาย ทางจิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ (อเนก
นาคะบุตร, 2542 และ จาริรัตน์ ปกรแก้ว, 2544)

การจัดการศึกษา จึงต้องมุ่งเน้นพัฒนามนุษย์ทั้งจิตสำนึกและสติปัญญาโดยมุ่งพัฒนา
ด้านจิตใจนำสติปัญญา ดังที่ Vygotsky (1978) ได้พัฒนาทฤษฎีอธิบายพัฒนาการทางสติปัญญา
โดยมุ่งเน้นที่จิตสำนึกของมนุษย์ว่า พัฒนาการทางสติปัญญาเป็นคุณลักษณะที่มนุษย์สร้างสรรค
ขึ้น จากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก อันได้แก่ สภาพแวดล้อมทางสังคมและ
วัฒนธรรมที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมระหว่างสังคมต่างๆ ใน
ปัจจุบัน ผ่านประสบการณ์ที่แต่ละคนได้รับร่วมกัน แล้วพัฒนาเป็นคุณลักษณะทางจิตใจของ
มนุษย์แต่ละคน

“ชีวิตคือการศึกษา การศึกษาคือชีวิต” การจัดการศึกษากับวิถีชีวิตเป็นกระบวนการ
เดียวกัน การศึกษาต้องยึดเอาความจริงของธรรมชาติ มนุษย์และสังคมเป็นฐานโดยใช้เครื่องมือ
การศึกษาทั้งทางวิทยาศาสตร์และทางวัฒนธรรม เพื่อการมีชีวิตที่เจริญอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ทั้ง
ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์และมนุษย์กับธรรมชาติแวดล้อม การจัดการศึกษาต้องไม่แยกคนออก
จากชุมชน การเรียนรู้ในชุมชนต้องก่อให้เกิดกลุ่มหรือเครือข่ายการเรียนรู้ ที่ส่งผลต่อการจัดการ
ทรัพยากรร่วมกัน และเป็นเงื่อนไขในการฟื้นฟู พัฒนา ปรับใช้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชาวบ้าน
เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ซึ่งนำมาซึ่งความเข้มแข็งและพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน
ดังที่พระเทพโสภณ (2546) กล่าวว่า ทุกวันนี้ไม่มีระบบการศึกษาใดที่สามารถตอบสนองปัญหา
ของมนุษยชาตินอกจากระบบการศึกษาที่มีชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้สำหรับเด็ก ควรเปิดโอกาสให้เด็กได้สัมผัส เห็นคุณสมบัติ
และคุณค่าของอาณาจักรของแร่ธาตุ อาณาจักรพืช อาณาจักรสัตว์ อาณาจักรมนุษย์ และ
อาณาจักรของดวงดาวอย่างสัมพันธ์และสืบเนื่องกัน จัดให้เด็กได้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต

ธรรมชาติ และวัฒนธรรม (บุษบง ต้นติววงศ์, 2546) การจัดให้นักเรียนได้มีโอกาสออกนอกห้องเรียน ไปสัมผัสและสัมพันธ์กับธรรมชาติ สังคม ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น ย่อมช่วยสร้างประสบการณ์ตรงต่อการดำรงชีวิต ได้เรียนรู้และค้นพบสาระความรู้ที่นอกเหนือจากหนังสือเรียน ครูได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปกับนักเรียนด้วย เป็นบรรยากาศการเรียนรู้ที่ตื่นตัวแจ่มใส นำไปสู่กิจกรรมการมีส่วนร่วมการฝึกคิดและจินตนาการที่หลากหลาย (สุมน อมรวิวัฒน์, 2544)

การนำผู้เรียนออกสู่ชุมชน นอกจากจะได้รับสาระความรู้จากชุมชนแล้ว ยังเป็นการกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอีกด้วยเพราะในชุมชนมีผู้รู้ต่างๆ มากมาย เช่น ผู้รู้ทางเกษตรกรรม ทางช่าง มีศิลปิน ผู้รู้ทางศาสนา หมอพื้นบ้าน นักธุรกิจรายย่อย ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำชุมชนที่เป็นนักคิด นักศีลธรรม มีปัญญาและความดีมากกว่าใครต่อใครในระดับสูงๆ ถ้าเปิดโรงเรียนสู่ชุมชนให้ทั้งครูและนักเรียนได้เรียนรู้จากครูในชุมชน จะมีครูมากมายหลากหลาย เป็นครูที่รู้จริงทำจริง จะทำให้การเรียนรู้เข้าไปเชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริง การเรียนรู้จะสนุกไม่น่าเบื่อหน่าย ที่สำคัญจะเป็นการปรับระบบคุณค่า เมื่อผู้รู้ในชุมชนเหล่านั้นกลายเป็นครูก็จะเป็นการยกระดับคุณค่า คักดีศรีและความภูมิใจของชุมชนอย่างแรง เป็นการถักทอทางสังคม (ประเวศ ะสี , 2543)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 58 (2) ระบุไว้ว่าให้บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ระดมทรัพยากรเพื่อการศึกษา โดยเป็นผู้จัดและมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา บริจาคทรัพยากรอื่นให้แก่สถานศึกษา และมีส่วนร่วมรับภาระค่าใช้จ่ายการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น มาตรา 24 (6) ระบุให้จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครองและบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ ส่วนมาตรา 29 ระบุให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรคัมภีร์ปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหา และความต้องการ รวมทั้งหาวิธีสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การพัฒนาระหว่างชุมชน (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) การปฏิรูปการเรียนรู้ที่สามารถทำได้ทันทีคือการที่โรงเรียน บุคคล ชุมชน เอกชน องค์กรทุกฝ่ายร่วมมือกันจัดการศึกษาที่ขยายกว้างออกสู่ธรรมชาติ วิถีชีวิต และวัฒนธรรม

การจัดการศึกษาในปัจจุบันพบว่า มีลักษณะที่ก่อให้เกิดการหลงวัฒนธรรม ทอดทิ้งวัฒนธรรมตนเองหันไปเชิดชูวัฒนธรรมอื่น จึงทำให้การจัดการศึกษาแปลกแยกจากวิถีชีวิต

ดังที่ พระธรรมปิฎก (2537) กล่าวว่าคนปัจจุบันนี้มองวัฒนธรรมในลักษณะที่มีความเข้าใจไม่ถูกต้อง สายตาของคนในสังคมไทยส่วนมากมองวัฒนธรรมเป็นเรื่องของเก่า เป็นของโบราณ หรือเป็นของคนสมัยก่อน ถ้ามองอย่างนี้ก็เป็นอันตรายเป็นความผิดพลาดทางวัฒนธรรม วัฒนธรรมจะต้องตั้งอยู่อย่างมั่นคงในปัจจุบัน แต่บนฐานที่โยงมาจากอดีต ถ้ามีการตัดแยกไป ระหว่างเก่ากับใหม่ ก็แสดงว่าวัฒนธรรมนั้นเริ่มเป็นปัญหาแล้วเก่ากับใหม่จะต้องมีการสืบทอดต่อกันอย่างดี ด้วยปัญญาที่รู้และเข้าใจ เพื่อจะทำให้เก่าที่สืบทอดมานั้นเป็นประโยชน์แก่ปัจจุบัน และมีทางเจริญออกงามไปสู่อนาคต

จากการศึกษาวิจัยสภาพปัญหาและแนวทางการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานใน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของสัมพันธ์ พันธุ์พฤกษ์ และคณะ (2541) พบว่า ครูขาดความรู้ ความสามารถในการจัดกิจกรรมให้เหมาะกับท้องถิ่น ขาดโอกาสสร้างหลักสูตรที่สนองตอบ ความต้องการของท้องถิ่น ขาดการใช้แหล่งวิทยาการในท้องถิ่นให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ให้ความร่วมมือน้อย ขาดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ การเรียนการสอน ยังเน้นครูเป็นศูนย์กลาง ครูขาดทักษะการคิดวิเคราะห์เชิงสร้างสรรค์ ไม่มีการส่งเสริมให้ผู้นำ หลักสูตรไปใช้มีส่วนร่วมในการกำหนดหลักสูตร ที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นและวิถีชีวิตของ คนในชุมชน

หลักสูตรก่อนประถมศึกษา พุทธศักราช 2540 ได้กำหนดปรัชญาการศึกษา และอบรม เลี้ยงดูเด็กบนพื้นฐานที่สนองความต้องการของเด็กแรกเกิดถึง 6 ปีที่ต้องการความรักความอบอุ่น ความเข้าใจ และความจำเป็นที่จะต้องได้รับการพัฒนาทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา อย่างสมดุลต่อเนื่องไปพร้อมกันทุกด้านประสบการณ์ต่างๆ ที่จัดให้จะเป็น ประสบการณ์ตรงที่หลากหลาย เหมาะสมกับวัย ความแตกต่างระหว่างบุคคล และบริบททาง สังคมที่เด็กอาศัยอยู่ ทั้งนี้เป็นไปเพื่อให้เด็กเกิดการเรียนรู้ และมีความสุขกับการปฏิบัติกิจวัตร ประจำวันโดยอาศัยความร่วมมือกันระหว่างบ้าน สถานศึกษาและชุมชน เพื่อพัฒนาเด็กให้เติบโต เป็นพลเมืองที่มีคุณค่าต่อไป (กรมวิชาการ, 2540)

การปฏิรูปการศึกษาจึงต้องหันมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมจากสังคมทุกฝ่าย ในการที่จะเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสร้างจิตสำนึกใหม่แห่งการพัฒนา โดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ระหว่างบุคลากรในโรงเรียน ผู้ทรงภูมิปัญญา ประชาชนและองค์กรต่างๆ ในชุมชนโดยยึดหลักการ พัฒนาแบบมีส่วนร่วม ให้ทุกฝ่ายได้ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้างสรรค์ ผลผสมผสานทฤษฎีกับการปฏิบัติ ครูต้องเรียนรู้ชุมชน ประสานให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันกับผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อร่วมสร้างสรรค์และ พัฒนาการศึกษาในชุมชน

การปฏิรูปวิชาชีพครู เพื่อให้ครูเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนรู้ นับเป็นภาระกิจสำคัญในการดำเนินการปฏิรูปการศึกษา ดังปรากฏในพระราชบัญญัติการศึกษา

แห่งชาติได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง กล่าวคือให้มีระบบ กระบวนการผลิต การพัฒนาครูให้มีคุณภาพและมาตรฐาน ที่เหมาะสมกับการที่จะเป็นวิชาชีพ ชั้นสูง โดยการกำกับและประสานให้สถาบันที่ทำหน้าที่ผลิต และพัฒนาครู คณาจารย์ รวมทั้ง บุคลากรทางการศึกษา ให้มีความพร้อมและมีความเข้มแข็งในการเตรียมบุคลากรใหม่และ การพัฒนาบุคลากรประจำการซึ่งสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติก็ได้ศึกษา และ พัฒนานโยบายเรื่องใบประกอบวิชาชีพครูเพื่อเตรียมการปฏิบัติ รวมถึงการพัฒนาอื่น เช่น ครูแห่งชาติ ครูต้นแบบ ครูแกนนำ ครูภูมิปัญญา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ครูจึงต้องพัฒนาตนทั้งด้านคุณธรรม ความรู้ ทักษะและเทคนิคการจัดการเรียนรู้ เป็นผู้นำ ในการที่จะสร้างปฏิสัมพันธ์กับชุมชนเพื่อสร้างพลังขับเคลื่อนในการพัฒนาการเรียนรู้อันในโรงเรียน และชุมชน

สแกฟโฟลด์ดิ้ง เป็นเทคนิคที่กำหนดบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ในการช่วยให้ผู้เรียนสามารถ แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยตนเอง เป็นการพัฒนาความรู้ความสามารถของบุคคลจากประสบการณ์ ที่ได้ร่วมคิดร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยอมรับซึ่งกันและกันและมีเป้าหมายร่วม กันในการทำงานของกลุ่ม สแกฟโฟลด์ดิ้ง ประกอบด้วยลักษณะสำคัญ 4 ประการ (4c scaffolding) คือ

1) การสร้างความตระหนัก (calling) 2) การเกื้อกูลกันและกัน(caring) 3) การส่งเสริม จินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ (creativity) 4) การเปิดใจกว้างเป็นกลางมีการพิจารณาอย่าง รอบคอบ (centered) (Henderson, 1996)

Wood, Bruner and Ross (1976) ได้อธิบายถึง เทคนิคในการมีบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ ตามแนวทางของ สแกฟโฟลด์ดิ้ง (scaffolding) ในลักษณะของการช่วยเหลือตามสภาพปัญหา ประกอบ ด้วย 6 วิธี คือ 1) การคัดเลือก (recruitment) 2) การลดทางเลือก(reduction in degrees of freedom) 3) การรักษาเส้นทาง (direction maintenance) 4) การชี้จุดสำคัญ (marking critical features) 5) การป้องกันปัญหา (frustration control) 6) การสาธิตหรือ การแสดงวิธีการปฏิบัติ (demonstration)

แนวคิดการร่วมเรียนรู้เพื่อแลกเปลี่ยนและสร้างสรรค์ในลักษณะของการจัดกิจกรรมเพื่อ พัฒนารูปแบบหนึ่งที่พบว่าได้ผลดีกับการพัฒนาที่จะเริ่มต้นที่ฐานรากและเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วม กิจกรรมมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงคือ แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการและแนวคิด โปรแกรมเชิงพัฒนา

โปรแกรมเชิงพัฒนา (development program) มีจุดมุ่งหมายหลัก คือ การช่วยให้ผู้ที่ เข้าร่วมโปรแกรมสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ โปรแกรมเชิงพัฒนาที่มีความสำคัญมากในสังคม ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและบุคคลจำเป็นจะต้องได้รับความรู้ทักษะ ค่านิยม และเจตคติ

เพื่อปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงต่างๆ โปรแกรมพัฒนามีจุดมุ่งหมายหลักในการส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ตั้งแต่ขั้นตอนการวิเคราะห์ปัญหาเพื่อกำหนดเป็นวัตถุประสงค์ของโปรแกรม ขั้นตอนการกำหนดกิจกรรมเพื่อกำหนดแนวทางในการแก้ปัญหา และขั้นตอนการประเมินผลโปรแกรมว่าประชาชนพอใจในโปรแกรมมากน้อยเพียงใด ตัวบ่งชี้วัดว่าโปรแกรมประสบความสำเร็จหรือไม่ คือ ความพึงพอใจของประชาชนว่าโปรแกรมได้ช่วยให้ประชาชนได้รับการตอบสนองของความต้องการและสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ (Boyle, 1981)

กระบวนการพัฒนาโปรแกรมเชิงพัฒนา มีลักษณะสำคัญที่กำหนดวัตถุประสงค์ของโปรแกรมเริ่มต้นจากสภาพความต้องการและปัญหาในชุมชนที่อาจจะไม่ชัดเจนในระยะเริ่มต้นและเมื่อมีการรวบรวมข้อมูลหรือทำกิจกรรมบางอย่างวัตถุประสงค์ของโปรแกรมอาจจะมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ดังนั้นขั้นตอนการพัฒนาโปรแกรมบางขั้นตอนอาจจะแยกออกจากกันได้เด็ดขาดแต่ในบางขั้นตอนอาจดำเนินการในระยะเวลาใกล้เคียงกันหรืออาจสลับขั้นตอนกันได้ ขั้นตอนที่น่าจะเกิดขึ้นตามลำดับ คือ 1) กำหนดพื้นที่สำหรับการพัฒนาโปรแกรม 2) การวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนและกลุ่มผู้เข้าร่วมโปรแกรม 3) การพิจารณาผลที่พึงประสงค์จากโปรแกรม 4) กำหนดแหล่งทรัพยากรและการสนับสนุน 5) การสร้างแผนดำเนินการกิจกรรม 6) โปรแกรมการปฏิบัติงาน 7) ความน่าเชื่อถือของการใช้ทรัพยากร 8) การรายงานคุณค่าของโปรแกรม (Boyle, 1981)

การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ต้องยึด *คน ความรู้และทรัพยากร* ในชุมชนมาเป็นตัวกำหนดลักษณะ กระบวนการตลอดจนเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ โดยคำนึงถึงพัฒนาการตามวัย สาระที่เด็กควรได้เรียนรู้ตามศักยภาพ และสภาพทางวัฒนธรรมของเด็ก ครูในฐานะผู้นำด้านการศึกษา ผู้ทรงภูมิปัญญา และ บุคคลในชุมชนต้องร่วมสร้างสรรค์ โดยยึดแนวคิดหลักการของโปรแกรมเชิงพัฒนา การวิจัยเชิงปฏิบัติการ และการมีบทบาทเชิงปฏิสัมพันธ์ตามเทคนิค *สแกฟโฟลด์ดิ้ง การคิดแบบแยกคาย* ในการที่จะพัฒนาเด็ก บนฐานของความรู้ความเข้าใจในพัฒนาการ สภาพ และปัญหาของเด็ก โดยยึดหลักการพัฒนาในแนววัฒนธรรมชุมชนเพื่อรวมพลังมุ่งสร้างสรรค์ และพัฒนาการศึกษาในชุมชน เพราะในยุคปฏิรูปการศึกษา การเสริมพลังครูให้มีคุณภาพและ การสร้างพลังเพื่อพัฒนาการศึกษาให้สอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมนับเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงต้องการ *พัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน*

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ในโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ใน 4 องค์ประกอบ คือ 1) มุมมองของครูในการปรับใช้วัฒนธรรม 2) การจัดสภาพแวดล้อมและสื่อ 3) การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ 4) ความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชน

คำถามของการวิจัย

1. ครูและผู้ทรงภูมิปัญญา มีกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้าน เพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสานอย่างไร
2. ในระหว่างที่ครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเข้าร่วมโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ครูระดับอนุบาลในโรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์มีการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้านใดในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลและปรับใช้อย่างไร

ขอบเขตของการวิจัย

1. กรณีศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ คือ โรงเรียนบ้านห้วยวังและโรงเรียนบ้านต้นโพธิ์ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ ซึ่งประกอบด้วยสมาชิกสองส่วน คือ สมาชิกกลุ่มครูระดับอนุบาลชั้นปีที่ 1 และชั้นปีที่ 2 ของโรงเรียนดังกล่าวและสมาชิกกลุ่มผู้ทรงภูมิปัญญาทั้งในและนอกชุมชน
2. การวิจัยนี้มุ่งพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน
3. เนื้อหาในการวิจัย ประกอบด้วย 1) กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา 2) การปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาล
4. ระยะเวลาในการทดลองใช้โปรแกรมฯ 12 เดือน คือ ตั้งแต่เดือน มีนาคม พ.ศ. 2545 ถึงเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546

กรอบความคิดในการวิจัย

ชุมชนบ้านห้วยวังและชุมชนบ้านต้นโพธิ์มีผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความรู้ความสามารถผ่านการเรียนรู้จากประสบการณ์ในวิถีชีวิต คอยชี้แนะช่วยเหลือสนับสนุนชุมชนในหลายๆ ด้าน เช่น ด้านปรัชญา ศาสนาและประเพณี ด้านเกษตรกรรม ด้านหัตถกรรม และด้านการแพทย์แผนไทย ก่อให้เกิดการสืบสานเรียนรู้ระหว่างผู้ทรงภูมิปัญญาและบุคคลในชุมชนส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ แต่ยังพบว่าการเรียนรู้วัฒนธรรมและภูมิปัญญาด้านต่างๆ ในชุมชนยังไม่สามารถถ่ายทอดให้กับเด็กและเยาวชนในระบบโรงเรียนได้

การศึกษาทุกระดับทุกระบบต้องเชื่อมประสานกับคุณค่าทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการสืบสาน สร้างสรรค์และปรับประยุกต์ใช้ได้อย่างเหมาะสม ครูเป็นผู้นำทางความคิดที่สำคัญในการที่จะประสานแหล่งความรู้วิทยากรสากลกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนั้นครูจึงต้องศึกษาและค้นหาค่าทางวัฒนธรรมของชุมชน เปิดโอกาสให้ผู้รู้และบุคคลทั้งในและนอกชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา

การมีโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน จะเป็นแนวทางให้ครูมีโอกาสเรียนรู้ร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาเกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการพัฒนาเด็ก ซึ่งเทคนิควิธีที่เหมาะสมและเชื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของครูและผู้ทรงภูมิปัญญา คือ "สแกฟโฟลด์ดิ้ง" เพราะจะทำให้ครูสามารถพัฒนาตนเองจากการมีประสบการณ์ทางสังคมร่วมกับผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความสามารถสูงในการสืบสานวัฒนธรรมด้านต่างๆ ในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะมุ่งเน้นการมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันใน 4 ลักษณะได้แก่ 1) การสร้างความตระหนัก 2) การเกื้อกูลกันและกัน 3) การส่งเสริมจินตนาการและความคิดสร้างสรรค์ และ 4) การเปิดใจกว้าง ทำงานด้วยความเป็นกลาง โดยในกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จะเน้นการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านด้วยวิธีการต่างๆ ได้แก่ 1) การคัดเลือก 2) การลดทางเลือก 3) การรักษาเส้นทาง 4) การชี้จุดสำคัญ 5) การป้องกันปัญหาความคับข้องใจ และ 6) การสาธิตวิธีปฏิบัติซึ่งจะส่งผลให้ ครูได้รับความรู้และประสบการณ์ในการปรับใช้วัฒนธรรมในการพัฒนาเด็กอย่างแท้จริง

เมื่อครูได้เรียนรู้กับผู้ทรงภูมิปัญญาในลักษณะดังกล่าวย่อมจะทำให้ครูสามารถปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านในการจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กได้อย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีชีวิตเด็กและคนในชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณลักษณะ โดยผู้วิจัยดำเนินการเพื่อพัฒนาโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน เป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1. เตรียมการ เพื่อกำหนดหลักการ วัตถุประสงค์ เนื้อหา การดำเนินการใช้โปรแกรมฯ และการประเมินผลโปรแกรมฯ มีการดำเนินการตามลำดับดังนี้

- 1.1 ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 1.2 การเตรียมตัวผู้วิจัย
- 1.3 การศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน
- 1.4 การประมวลข้อมูลและสรุปข้อมูลพื้นฐานเพื่อสร้างโปรแกรมฯ

ขั้นที่ 2 การสร้างโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีการดำเนินการตามลำดับดังนี้

- 2.1 นำข้อมูลในขั้นที่ 1 มากำหนดกรอบแนวคิดของโปรแกรมฯ
- 2.2 สร้างเอกสารและสื่อประกอบการใช้โปรแกรมฯ
- 2.3 สร้างเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลและตรวจสอบข้อมูล

ขั้นที่ 3 การทดลองใช้โปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีการดำเนินการตามลำดับดังนี้

- 3.1 การเตรียมการก่อนทดลองใช้โปรแกรมฯ
- 3.2 ดำเนินการทดลองและเก็บรวบรวมข้อมูล
- 3.3 การตรวจสอบข้อมูล
- 3.4 การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อเสนอผลการศึกษา

ขั้นที่ 4 การปรับปรุงและนำเสนอโปรแกรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน มีการดำเนินการตามลำดับดังนี้

- 4.1 นำข้อมูลที่ได้จากขั้นที่ 3 มาปรับปรุงโปรแกรมฯ
- 4.2 นำเสนอโปรแกรมฯ ฉบับสมบูรณ์

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาเป็นการพัฒนาครูโดยเชื่อมต่อกับคุณค่าของชุมชน ทำให้เกิดการพัฒนาจาก
ฐานราก ซึ่งจะเป็นแนวทางให้ศึกษานิเทศก์ หรือนักพัฒนาได้นำไปเป็นแนวทางในการพัฒนา
ครูหรือคนในชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในการที่จะประยุกต์ใช้และสืบสานวัฒนธรรมอันเป็น
รากเหง้าของชุมชนให้คงอยู่อย่างสอดคล้องกับยุคสมัย
2. เป็นแนวทางให้ผู้บริหาร ครูระดับอนุบาล ผู้ทรงภูมิปัญญาและประชาชนในท้องถิ่น
ร่วมมือกันในการพัฒนาการเรียนรู้ในระดับอนุบาลได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงที่องค์การบริหาร
ส่วนตำบลต้องมารับถ่ายโอนการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย
3. เป็นการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ที่เชื่อมต่อกับคุณค่าของชุมชนซึ่งจะส่งผลให้เกิด
การพัฒนาที่เชื่อมประสานระหว่างโรงเรียนในระบบกับชุมชน
4. ช่วยให้ครู หรือนักพัฒนาเกิดความตระหนักในบทบาทหน้าที่ในการที่จะศึกษาเรียนรู้
วัฒนธรรมในชุมชนและบทบาทในการที่จะประสานกับชุมชนเพื่อสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และ
ร่วมสืบสานวัฒนธรรมในชุมชน
5. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับการปรับใช้วัฒนธรรมพื้นบ้านของครูและ
ผู้ทรงภูมิปัญญาเพื่อการจัดประสบการณ์ระดับอนุบาลตามวิถีชีวิตชนบทอีสาน ที่ผู้วิจัยพัฒนา
ขึ้นนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาการศึกษาตามวิถีชุมชนรูปแบบหนึ่ง ผู้บริหารและครูสามารถนำ
ไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ได้
6. เป็นแนวทางให้หน่วยงานที่ต้องการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
สามารถนำไปประยุกต์ใช้กับคนในชุมชนเพื่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชน อันเป็นรากฐาน
สำคัญในการพัฒนาสังคม
7. เป็นแนวทางให้ชุมชนและสังคมเห็นคุณค่าของการที่จะพัฒนาโดยนำศักยภาพทาง
วัฒนธรรมและบุคคลผู้สืบสานและสร้างสรรค์วัฒนธรรม อันเป็นแบบอย่างของอริยบุคคลมาเป็น
พื้นฐานสำคัญของการพัฒนาซึ่งจะนำพาชุมชนสู่ความร่มเย็นและยั่งยืน